

بسم الله الرحمن الرحيم

حقوق اسلامی

نظریه عمومی نفی دشواری در حقوق اسلامی

سید مصطفی محقق داماد

سروش‌نامه	محقق داماد، سیدمصطفی، ۱۳۲۴ - Mostafa, S. Mostafa, S. Mostafa
عنوان و نام پدیدآور	نظریه عمومی نفی دشواری در حقوق اسلامی / سیدمصطفی داماد با همکاری حانیه ذاکری نیا.
مشخصات نشر	تهران: انتشارات سخن با همکاری مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۵۰۶ ص.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۳۷۲-۹۷۵-۲
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبیا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۴۶۹ - ۴۸۶.
موضوع	تعهدات (فقه)
موضوع	Obligations (Islamic law)
موضوع	تعهدات (حقوق)
موضوع	Obligations (Law)
شناسه افزوده	ذاکری نیا، حانیه، ۱۳۶۴ -
رده‌بندی کنگره	BP۱۹۰
رده‌بندی دیویی	۲۹۷/۳۷۲
شماره کتابشناسی ملی	۵۹۱۹۳۴۰

انتشارات سخن

مرکز نشر علوم اسلامی

نظریه عمومی نفی دشواری در حقوق اسلامی
(مجموعه حقوق اسلامی)

سید مصطفی حسینی داماد
با همکاری حائیه ذاک

تألیف

کاوه حسن بیگلر

گرافیک، طراحی و اجرای جلد

صدف

لیتوگرافی

آزاده

چاپ متن

۷۷۰ نسخه

تیراژ

پاییز ۱۳۹۸

چاپ اول (ویراست دوم)

تهران، خیابان شریعتی، نرسیده به مترو قیطریه،

ایستگاه پل رومی، پلاک ۱۷۹۰

تلفن: ۲۲۶۰۶۴۱۴ - ۲۲۰۸۷۷۸

با همکاری انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، پلاک ۴۸

تلفن: ۵ - ۶۶۹۵۳۸۰۴ - دورنما: ۶۶۴۰۵۰۶۲

تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان‌ها

۵ - ۶۶۹۵۳۸۰۴

- بند اول - ادله اجتهادی ۳۶
- الف. حدیث «لایحل دم امرئ مسلم و لا ماله الا بطیب نفسه» ۳۶
- ب. قاعده تسلیط ۳۸
- ج. آیه شریفه «أوفوا بالعقود» ۳۹
- د. آیه حرمت اکل بالباطل ۴۲
- هـ. آیه «أحلّ الله البیع» ۴۳
- و. حدیث «البیعان بالخیار ما لم یفترقا و اذا افترقا لزم البیع» ۴۴
- ز. بناء عقلا ۴۵
- بند دوم - دلیل فقهی : قاعده استصحاب ۴۶
- الف. توجیه دلیل ۴۶
- ب. نقد و بررسی ۴۶
- گفتار سوم - مجاری اصل لزوم رفا ۵۱
- بند اول - تردید در جواز و لزوم عقد و فوض آن ۵۱
- الف. تردید در لزوم و جواز شری یک نقد ۵۲
- ب. تردید در خیاری شدن یک عقد ۵۲
- ج. تردید در وجود شرط برای لزوم یک عقد ۵۲
- د. تردید در بقای خیار برای یک عقد ۵۳
- بند دوم - لازم الاجرا بودن مفاد قرارداد (وفای به عهد) ۵۹
- الف. ماهیت حقوقی اجرای اختیاری تعهد ۶۱
- ب. شرایط تحقق اجرای اختیاری (وفای به عهد) ۶۱
- ج. اجرای اختیاری در تعهد طبیعی ۶۵
۱. حالات تعهد طبیعی ۶۶
۲. شرایط انجام اختیاری تعهد طبیعی و پیامدهای آن ۶۹
- فصل دوم - الزام به اجرای تعهد ۷۱
- مبحث اول - واژه‌شناسی قاعده الزام موسر ۷۱
- مبحث دوم - ابعاد قاعدهی الزام موسر ۷۳

- بند اول - ادلة اجتهادی ۳۶
- الف. حدیث «لایحل دم امرئ مسلم و لا ماله الا بطیب نفسه» ۳۶
- ب. قاعده تسلیط ۳۸
- ج. آیه شریفه «أوفوا بالعقود» ۳۹
- د. آیه حرمت اکل بالباطل ۴۲
- هـ. آیه «أحلّ الله البيع» ۴۳
- ر. حدیث «البیعان بالخیار ما لم یفترقا و اذا افترقا لزم البیع» ۴۴
- ر. بنای عقلا ۴۵
- بند دوم - دلیل فقهائى: قاعده استحباب ۴۶
- الف. توبیه دلای ۴۶
- ب. نقد و بررسی ۴۶
- گفتار سوم - مجاری اصل و فایده ۵۱
- بند اول - تردید در جواز و لزوم عقد و فروض آن ۵۱
- الف. تردید در لزوم و جواز سرعى یک عقد ۵۲
- ب. تردید در خیاری شدن یک عقد ۵۲
- ج. تردید در وجود شرط برای لزوم یک عقد ۵۲
- د. تردید در بقای خیار برای یک عقد ۵۳
- بند دوم - لازم الاجرا بودن مفاد قرارداد (وفای به عهد) ۵۹
- الف. ماهیت حقوقی اجرای اختیاری تعهد ۶۱
- ب. شرایط تحقق اجرای اختیاری (وفای به عهد) ۶۱
- ج. اجرای اختیاری در تعهد طبعی ۶۵
۱. حالات تعهد طبعی ۶۶
۲. شرایط انجام اختیاری تعهد طبعی و پیامدهای آن ۶۹
- فصل دوم - الزام به اجرای تعهد ۷۱
- مبحث اول - واژه شناسی قاعده الزام موسر ۷۱
- مبحث دوم - ابعاد قاعدهی الزام موسر ۷۳

گفتار اول- بعد حقوقی قاعده الزام موسر: اجبار به انجام عین تعهد	۷۳
بند اول- اجبار به انجام عین تعهد قراردادی (اجرای عینی قرارداد)	۷۴
الف. رویکرد نظام‌های حقوقی و ملی در خصوص حق درخواست اجرای عین تعهد	۷۵
ب. شرایط انجام اجباری عین تعهد	۸۱
۱. ممکن بودن انجام تعهد	۸۱
۲. انجام عین تعهد سبب پیدایش سختی شدید بر متعهد نباشد؛ یا اگر باشد، عدول از آن	
سبب پیدایش زیان سنگین بر متعهدله باشد	۸۵
۳. متعهدله انجام عین تعهد را مطالبه کند و اخطار انجام تعهد را به متعهد بدهد	۸۶
ج. اقسام موضوع تعهد	۸۷
۱. عین	۸۷
۲. تعهد به انجام کار	۹۳
۳. تعهد به انجام دادن نکرد	۱۰۰
د. شیوه‌های انجام عین تعهد	۱۰۵
۱. انجام مستقیم تعهد	۱۰۵
۲. شیوه‌های غیر مستقیم اجبار به انجام عین تعهد	۱۵۷
بند دوم- اجبار به انجام عین تعهد غیر قراردادی (نه ان عینی)	۱۹۹
الف. معانی جبران عینی	۲۰۰
ب. اشکال جبران عینی	۲۰۱
۱. جبران عینی مادی	۲۰۱
۲. جبران عینی حقوقی	۲۰۵
ج. ویژگی‌ها و معایب جبران عینی	۲۰۸
۱. ویژگی‌های جبران عینی	۲۰۸
۲. معایب جبران عینی	۲۰۹
د. شیوه جبران عینی در نظام‌های حقوقی	۲۱۰
۱. جبران عینی به عنوان شیوه استثنایی جبران خسارت	۲۱۰
۲. جبران عینی در اختیار قضات	۲۱۱
۳. جبران عینی، مقدم بر سایر شیوه‌های جبران خسارت	۲۱۲

- ه. استنادهای جبران عینی ۲۱۴
- گفتار دوم- بعد کیفری قاعده الزام موسر ۲۱۶
- بند اول- بررسی بعد کیفری الزام متعهد موسر در فقه امامیه ۲۱۶
- الف. مستندات بعد کیفری قاعده الزام موسر ۲۱۶
- ب. مراتب مجازات ۲۱۸
- ج. ترتیب مجازات و تصرف در اموال شخص موسر ۲۲۲
- بند دوم- بعد کیفری الزام متعهد در فقه عامه ۲۲۳
- الف. حبس متعهد ۲۲۴
۱. مستندات فقهی حبس ۲۲۴
۲. انواع حبس ۲۲۵
۳. شرایط حبس ۲۲۶
۴. حبس متعهد در ترقی کتب مصر ۲۲۶
- ب. زیر نظر داشتن متعهد ۲۲۸
- بند سوم- مجازات موسر در قوانین ایران ۲۲۹
- فصل سوم- اعطای مهلت در اجرای تعهد ۲۳۵
- مبحث اول- واژه‌شناسی قاعده انظار معسر ۲۳۵
- گفتار اول- انظار ۲۳۵
- گفتار دوم- معسر ۲۳۵
- بند اول- تعریف لغوی معسر ۲۳۵
- بند دوم- تعریف فقهی معسر ۲۳۶
- بند سوم- تعریف حقوقی معسر ۲۳۶
- مبحث دوم- قاعده انظار معسر در فقه ۲۳۶
- گفتار اول- مستندات فقهی قاعده انظار معسر ۲۳۷
- بند اول- آیه قرآن ۲۳۷
- الف. تحلیل آیه شریفه ۲۳۷
- ب. نتیجه قضایی تحلیل ۲۴۰

۲۴۱	بند دوم- روایات
۲۴۴	بند سوم- اجماع منقول
۲۴۴	بند چهارم- قاعده «لا حرج»
۲۴۴	گفتار دوم- احکام برگرفته از قاعده انظار معسر
۲۴۵	بند اول- آیا اعسار شرط انظار است یا ایسار شرط الزام؟
۲۴۵	۱. دلایل سید یزدی
۲۴۶	۲. نقد و بررسی نظر سید یزدی
۲۴۸	ب. نقد مسئله
۲۵۱	۲. عسر شرط وجوب انظار است یا یسر شرط جواز مطالبه
۲۵۳	بند دوم- حکم شک در اعسار مدیون
۲۵۳	الف. دیدگاه «ایران» مدیون» و دلایل آن
۲۵۳	۱. طرح دیدگاه
۲۵۴	۲. دلایل لزوم کشف حال مدیون
۲۵۹	ب. دیدگاه «جواز حبس»
۲۵۹	۱. طرح دیدگاه
۲۵۹	۲. دلایل جواز حبس
۲۶۵	۳. چند مسئله
۲۶۶	ج. استصحاب حال گذشته مدیون
۲۶۹	د. نتیجه بحث و اظهار نظر نهایی
۲۷۰	ه. حکم شک در اعسار مدیون از منظر اهل سنت
۲۷۲	و. اثبات اعسار در حقوق موضوعه ایران
۲۷۳	ز. تعارض عسر و حرج طلبکار و بدهکار
۲۷۳	مبحث سوم- حجر معسر
۲۷۴	گفتار اول- حجر معسر در فقه امامیه و حقوق ایران
۲۷۴	بند اول- فرایند حجر معسر
۲۷۴	الف. وقفه در پرداخت دیون
۲۷۶	ب. صدور حکم حجر (تفلیس) مدیون

- ج. حدود حجر مفلس (منع مدیون از تصرف در اموال خود)..... ۲۷۸
- د. فروش اموال مدیون برای ادای دین..... ۲۷۹
- بند دوم- قلمرو حجر معسر..... ۲۸۰
- الف. اعسار اشخاص تاجر..... ۲۸۰
- ب. اعسار اشخاص غیر تاجر..... ۲۸۳
۱. حجر مؤسسات غیر تجاری..... ۲۸۳
۲. حجر سایر معسرین..... ۲۸۴
- ج. مقایسه افلاس و ورشکستگی..... ۲۸۷
۱. وجوه افتات افلاس و ورشکستگی..... ۲۸۷
۲. وجوه اشتراک افلاس و ورشکستگی..... ۲۸۹
- د. حذف حکم افلاس..... ۲۸۹
۱. تمهیدات قانونی حذف حکم افلاس..... ۲۹۰
۲. اثر منفی حذف حکم افلاس: تروپ شدن خیار تفلیس..... ۲۹۴
- گفتار دوم- حجر معسر در فقه اهل سنت..... ۲۹۵
- بند اول- مفهوم حجر..... ۲۹۵
- بند دوم- حکم حجر..... ۲۹۵
- بند سوم- صورتهای حجر مدیون..... ۲۹۷
- بند چهارم- پیامد حجر مدیون..... ۲۹۹
- بند پنجم- پایان حجر..... ۳۰۰
- گفتار سوم- تأثیر حجر بر مستثنیات دین..... ۳۰۰
- بند اول- مباحث مستثنیات دین در فقه..... ۳۰۲
- الف. مبنای فقهی مستثنیات دین..... ۳۰۲
۱. روایات..... ۳۰۳
۲. اجماع..... ۳۰۴
- ب. قلمرو مستثنیات دین..... ۳۰۵
۱. خانه مسکونی..... ۳۰۵
۲. خدمتکار..... ۳۰۹

۳۱۰	۳. سایر اموال
۳۱۲	ج. ضابطه کلی مستثنیات دین
۳۱۷	د. عدم فروش اجباری مستثنیات دین
۳۱۸	بند دوم- مستثنیات دین در حقوق و قوانین ایران
۳۱۸	الف. پیشینه مقررات مستثنیات دین
۳۱۹	ب. شناسایی مستثنیات دین بر اساس نوع مدیون معسر
۳۱۹	۱. هکاران مدنی
۳۲۸	۲. بدهکاران جزایی
۳۳۰	۳. ورشکستگان
۳۳۱	مبحث چهارم اثر اعرار بر الزامات قراردادی و خارج از قرارداد
۳۳۱	گفتار اول- اعطای ضمانت به متعهد، اثر اصلی اعسار
۳۳۴	گفتار دوم- اثر اعسار بر الزامات قراردادی
۳۳۴	بند اول- در عقود معاوضی
۳۳۴	الف. فروض مسئله
۳۳۸	ب. مطالعه تطبیقی
۳۳۸	۱. فقه عامه
۳۴۱	۲. در حقوق لبنان
۳۴۳	۳. نتیجه مطالعه تطبیقی
۳۴۴	بند دوم- در عقد ضمان و حواله
۳۴۵	گفتار سوم- اثر اعسار بر الزامات خارج از قرارداد
۳۴۵	بند اول- غصب
۳۴۶	بند دوم- اتلاف
۳۴۷	بند سوم- نظریه عسر و ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی
۳۴۹	فصل چهارم- دشوار شدن اجرای تعهد
۳۵۰	مبحث اول- مستندات (منصوصات) حکم کلی عدم عسر
۳۵۰	گفتار اول- آیات شریفه قرآن

- بند اول- آیات دسته نخست ۳۵۰
- بند دوم- آیات دسته دوم ۳۵۱
- بند سوم- آیات دسته سوم ۳۵۴
- گفتار دوم- روایات ۳۵۶
- مبحث دوم- بررسی تطبیقی قاعده نفی عسر و حرج در فقه و حقوق ایران و نظریه هاردشیپ
در اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی ۳۵۷
- گفتار اول- مفهوم‌شناسی عسر و حرج و هاردشیپ ۳۵۸
- بند اول- مفهوم‌شناسی عسر و حرج ۳۵۸
- بند دوم- مفهوم‌شناسی هاردشیپ ۳۵۹
- گفتار دوم- تفاوت قاعده نفی عسر و حرج و نظریه هاردشیپ با عناوین مشابه ۳۶۰
- بند اول- تفاوت قاعده نفی عسر و حرج با عناوین مشابه ۳۶۰
- الف. قاعده تکلیف ما لا یجوز ۳۶۰
- ب. قاعده رعایت عدم اختلال مال حق ۳۶۰
- ج. قاعده لا ضرر ۳۶۰
- د. اکراه و اجبار ۳۶۰
- ه. اضطرار ۳۶۱
- بند دوم- تفاوت نظریه هاردشیپ با عناوین مشابه ۳۶۱
- الف. نظریه «تغییر اوضاع و احوال» ۳۶۱
- ب. «فورس مازور» ۳۶۳
- ج. نظریه «حوادث پیشبینی نشده» در حقوق فرانسه ۳۶۳
- د. نظریه «معاذیر غیرقابل پیشبینی» در فقه عامه و حقوق مصر ۳۶۴
- ه. نظریه «غیر عملی شدن تجاری قرارداد» در حقوق آمریکا ۳۶۶
- و. نظریه «از بین رفتن مبنای قرارداد» در حقوق آلمان ۳۶۷
- ز. نظریه «دشواری شدید و غیرمترقبه» در حقوق ایتالیا ۳۶۸
- ح. نظریه «دشواری بیش از اندازه» در حقوق برزیل ۳۶۸
- گفتار سوم- مبانی و مستندات قاعده نفی عسر و حرج و نظریه هاردشیپ ۳۶۹
- بند اول- مبانی و مستندات قاعده نفی عسر و حرج ۳۶۹

بند دوم- مبانی و مستندات نظریه هاردشیپ	۳۷۱
گفتار چهارم- مفاد و قلمرو قاعده نفی عسر و حرج و نظریه هاردشیپ	۳۷۲
بند اول- مفاد و قلمرو قاعده نفی عسر و حرج	۳۷۲
بند دوم- مفاد و قلمرو نظریه هاردشیپ	۳۷۴
گفتار پنجم- آثار قاعده نفی عسر و حرج و نظریه هاردشیپ	۳۷۶
بند اول- آثار قاعده نفی عسر و حرج	۳۷۶
بند دوم- آثار نظریه هاردشیپ	۳۷۹
فصل پنجم- عدم اجرای تعهد	۳۸۳
مبحث اول- امکان اجرای تعهد به طور کلی	۳۸۳
گفتار اول- «تعذر اجرای تعهد» در فقه اسلامی و حقوق موضوعه ایران و آثار آن	۳۸۴
بند اول- شناسایی «تعذر اجرای تعهد»	۳۸۴
الف. مفهوم «تعذر اجرای تعهد»	۳۸۴
ب. شرایط تعذر اجرای تعهد	۳۸۴
۱. خارجی بودن سبب تعذر (عدم حالت اراده و اقدام متعاقدين در ایجاد و ارتفاع آن)	۳۸۵
۲. اجتناب ناپذیر بودن تعذر	۳۸۵
۳. غیرقابل پیش‌بینی بودن سبب تعذر	۳۸۵
۴. عروض تعذر پس از ایجاد تعهد (عدم تعذر حین ایجاد تعهد یا هنگام ایجاد سبب تعهد)	۳۸۶
۵. دایمی بودن تعذر	۳۸۶
ج. اقسام تعذر و اثر هر یک بر تعهد	۳۸۶
۱. به اعتبار زمان تحقق تعذر	۳۸۷
۲. به اعتبار دوام تعذر	۳۸۷
۳. به اعتبار گستره‌ی موضوعی تعذر	۳۸۸
۴. به اعتبار گستره‌ی شخصی	۳۸۹
۵. به اعتبار منشأ تحقق تعذر	۳۹۰

- بند دوم- تعذر اجرای تعهد در فقه ۳۹۰
- الف. قاعده «بطلان کل عقد بتعذر الوفاء بمضونه» (تعذر وفا به مدلول عقد) و قلمرو آن ۳۹۱
۱. مفهوم قاعده «تعذر وفا به مدلول عقد» ۳۹۱
۲. مبانی حجیت قاعده «تعذر وفا به مدلول عقد» ۳۹۱
۳. قلمرو قاعده «تعذر وفا به مدلول عقد» ۳۹۲
۴. آثار «تعذر وفا به مدلول عقد» ۳۹۴
- ب. «ایثار تعذر تسلیم» ۳۹۵
۱. موارد استناد به خیار تعذر تسلیم در فقه ۳۹۵
۲. ارائه دیدگاه برای تشخیص حکم تعذر تسلیم و وجوه آن ۳۹۸
- بند سوم- تعذر اجرای تعهد در حقوق موضوعه ایران ۳۹۹
- الف. معرفی قاعده در حقوق موضوعه ایران ۳۹۹
- ب. شرایط تعذر اجرای تعهد در حقوق موضوعه ایران ۳۹۹
- ج. آشکال و مصادیق تعذر اجرای تعهد در حقوق موضوعه ایران ۴۰۳
- گفتار دوم- عدم امکان اجرای تعهد در حقوق خارجی ۴۰۷
- بند اول- «قوة قاهره یا فورس مازور» در نظام رویه شرعی، اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی و آثار آن ۴۰۷
- بند دوم- «انتفای اجرای قرارداد» در نظام کامن‌لا و آثار آن ۴۱۰
- بند سوم- وجوه تمایز «انتفای اجرای قرارداد» و «قوة قاهره» ۴۱۳
- الف. تمایز در مفهوم و شرایط ۴۱۳
- ب. تمایز در آثار ۴۱۴
- مبحث دوم- عدم امکان اجرای تعهد به طور جزئی ۴۱۵
- گفتار اول- حالات مختلف عدم امکان اجرای تعهد به طور جزئی ۴۱۵
- گفتار دوم- تأثیر تعذر جزئی بر قرارداد ۴۱۶
- بند اول- تخصیص بحث به قرارداد تجزیه پذیر ۴۱۶
- بند دوم- آثار تعذر جزئی در فقه اسلامی: بررسی قاعده المیسور در معاملات ۴۱۷
- الف. شناسایی اجمالی قاعده المیسور ۴۱۷

ب. مستندات قاعده المیسور	۴۱۷
۱. اطلاق ادله اصل تکلیف	۴۱۷
۲. بنای عقلا	۴۱۷
۳. روایات	۴۱۸
۴. استصحاب	۴۲۲
۵. استقراء	۴۲۳
ج. قلمرو قاعده المیسور	۴۲۳
۱. ج. بان قاعده المیسور در معاملات	۴۲۴
۲. انظار معسر و قرار اقساط برای وی	۴۲۵
۳. امهات در الزامات معاملات تملیکی	۴۲۵
۴. تعدیل قیاسی تراشادهای عهدی	۴۲۶
۵. عمل به وصیت و مقدار میسور	۴۲۷
بند سوم- آثار تعذر جزئی قراردادهای حقوقی و اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی	۴۲۷
الف. قاعده تقلیل قیمت قرارداد	۴۲۷
۱. معرفی قاعده تقلیل قیمت قرارداد و بانی حقوقی آن	۴۲۷
۲. بررسی تطبیقی قاعده تقلیل قیمت قرارداد	۴۲۸
ب. فسخ جزئی قرارداد	۴۴۲
مبحث سوم- معافیت از اجرای تعهد	۴۴۲
گفتار اول- قیود معافیت (شروط محدود یا معاف‌کننده)	۴۴۲
گفتار دوم- «حق خودداری از اجرا»	۴۴۴
بند اول- حق امتناع از اجرای تعهد	۴۴۵
الف. معرفی قاعده حق امتناع از اجرای تعهد	۴۴۵
ب. ماهیت حق امتناع از اجرای تعهد	۴۴۵
ج. بررسی تطبیقی حق امتناع از اجرای تعهد	۴۴۶
۱. حق امتناع از اجرای تعهد در اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی	۴۴۶
۲. حق امتناع از اجرای تعهد در حقوق نوشته	۴۴۸
۳. حق امتناع از اجرای تعهد در حقوق عرفی	۴۵۰
۴. حق امتناع از اجرای تعهد در فقه امامیه و حقوق ایران	۴۵۲

- بند دوم- خودداری از اجرا در تعهدات نامتقابل ۴۶۲
- بند سوم- نقض پیش‌بینی شده تعهد ۴۶۳
- الف. پیشینه و مفهوم نقض پیش‌بینی شده تعهد ۴۶۳
- ب. شرایط و ارکان قاعده نقض پیش‌بینی شده ۴۶۴
۱. دلالت گفتار و رفتار متعهد مبنی بر عدم توانایی، عدم آمادگی و یا عدم تمایل به اجرای تعهد ۴۶۴
۲. معقول و متعارف بودن پیش‌بینی نقض ۴۶۴
۳. به تئید و شرط بودن عدم اجرای قرارداد ۴۶۵
۴. احتمال نقض کل قرارداد یا بخش اساسی آن ۴۶۵
- ج. آثار عاعده نقض پیش‌بینی شده ۴۶۵
- د. مبانی حکم قاعده نقض پیش‌بینی شده ۴۶۷

- فهرست منابع ۴۶۹
- نخست- منابع فارسی- عربی ۴۶۹
- الف. کتاب‌های فارسی- عربی ۴۶۹
- ب. مقالات فارسی- عربی ۴۸۱
- پ. رساله و پایان‌نامه‌های فارسی- عربی ۴۸۲
- دوم- منابع لاتین ۴۸۲
- A- Books ۴۸۲
- B- ArticleS & Thesis ۴۸۴
- سوم- منابع اینترنتی ۴۸۶

- نمایه ۴۸۷
- الف. نمایه آیات ۴۸۹
- ب. نمایه روایات ۴۹۳
- پ. نمایه اشخاص ۴۹۷
- ت. نمایه آثار ۵۰۱
- ث. نمایه اماکن ۵۰۵

مقدمه

۱. شریعت اسلامی به شریعت سهله و سمحه شناخته شده است. این اصطلاح از یک حدیث نبوی گرفته شده که فرمودند: «بعثنی [الله] بالحنيفية السهلة السمحة»^۱ یعنی خداوند مرا با دینی آسان و بدون دشواری مبعوث فرموده است. لذا قواعد گوناگونی در فقه اسلامی دارد گردیده که هرچند با یکدیگر متفاوت و دارای آثار و احکام مختلف است. ولی چون خوب بنگری، مبنای همه به یک ریشه بازگشت می‌کند؛ نظیر قاعده نفی عسر و حرج، قاعده الزام موسر و انتظار معسر، قاعده لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام، قاعده اخضرار و قاعده تعذر وفاء. این قواعد هرچند بیشتر در مباحث عبادات کاربرد دارد، ولی به هیچ وجه اختصاص به آن ابواب ندارد و در مباحث حقوقی هم کاربرد بسیار دارد. اینک برخی قواعد مورد اشاره فوق که اصولاً مختص به مباحث معاملات و روابط حقوقی است، مثل قاعده تعذر وفاء به عقد و یا بخش اخیر قاعده لا ضرر و لا ضرار که بیانگر منع سوء استفاده از حق است.^۲ در اثر پیش رو، چند قاعده از قواعد فوق به یک نظریه

۱. کلینی، کافی، ج ۵، ص ۴۹۴.

۲. رک: «نظریه سوء استفاده از حق» اثر نگارنده.

عمومی بازگشت شده و آثار این قواعد بر الزامات ناشی از تعهدات بیان گردیده است.

۲. اکثر مطالب این کتاب به صورت جزوه درسی، چندین بار در دوره دکتری حقوق خصوصی دانشگاه‌ها تدریس شده است. در یکی از دوره‌ها (سال ۱۳۹۰) سرکار خانم دکتر حانیه ذاکری‌نیا به عنوان یکی از اعضای کلاس حضور فعال و بانشاط داشتند و اظهار تمایل کردند که به تحقیق و تنظیم و فراهم شدن آن به صورت کتاب بپردازند و انصافاً به خوبی از عهده برآمدند، شکر الله سعیها و وقفها بما یحب و یرضی.

۳. جزوه‌ای که در دسترس دانشجویان عزیز آن روز و استادان امروز، تحت همین عنوان قرار گرفت، سبب اسلای و به گواهی پایان‌نامه‌ها و مقالات انتشار یافته در مجلات تا کنون مورد اصحاحات جدید قرار گرفته است. استدعای نگارنده آن است که از این به بعد از آن عنوان صرف نظر فرموده و این اثر را مورد ملاحظه قرار دهند و ما را از نظرات کریمانه خود برای بهینه شدن هرچه بیشتر بهره‌مند سازند.

پیدا، مطفی محقق داماد، بهار ۱۳۹۸